

Son illər "Ədəbiyyatşünaslıq" və "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" adına sanballı kitabların yazılmaması ilə bağlı tənqidçilərin fikirləri səslənir. Belə ki, yazılan kitablarda da tədqiqatçılığın, elmiliyin, müasirliyin olmaması, köhnə ideologiyanın yer aldığı bildirilir. Abituriyentlər, tələbələr, ümumən oxucular sovet dövründə nəşr olunan kitablardan yararlanmaq məcburiyyətindədirlər.

"Müzakirə" də söhbətləşdiyimiz alimlər bu sahədə yazılan əsərlər haqqında fikirlərini bölüşdülər, problemlərdən danışdılar.

BİZİM BİR ƏLACIMIZ VAR...

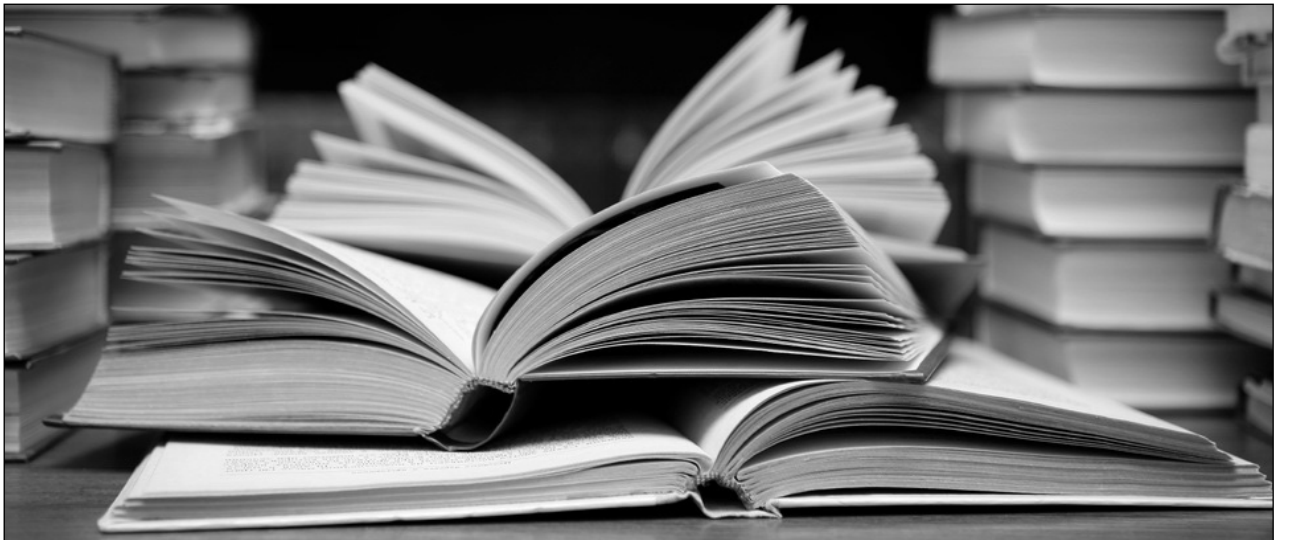
Filologiya elmləri doktoru, professor Bədirxan Əhmədov ədəbiyyatşünaslıqla bağlı normal əsərlərin olmaması barədə fikirləri yanlış hesab edir. Belə ki, XX əsrin əvvəllərindən F.Köçəri, A.Sur, S.Hüseynlə başlayan peşəkar ədəbiyyatşünaslıq sonradan Ə.Abid, İ.Hikmət, Ə.Nazim, H.Zeynallı, A.Musaxanlı, B.Çobanzadə və b. tərəfindən inkişaf etdirilib. Sonrakı mərhələdə də H.Araslı, F.Qasımsadə, M.Cəlal, M.C.Cəfərov, M.Quluzadə, K.Talıbzadə, Ə.Mirəhmədov, Y.Qarayev kimi ədəbiyyatşünas və tənqidçilərimiz Azərbaycan ədəbiyyatının inkişaf yolu və problemləri ilə bağlı çoxlu əsərlər, monoqrafiyalar yazıblar: "Bu gün də milli ədəbiyyatşünaslıq həmin yolu davam etdirir. Hətta deyərdim ki, bir qədər də ədəbiyyatşünaslıq eninə və dərininə doğru inkişaf edib, yeni, orijinal ədəbiyyatşünaslıq əsərləri yazılıb. Əgər 50-ci illərdə 3 cildlik ədəbiyyat tarixi yazılmışdısa, bu gün Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu 7 cildlik "Ədəbiyyat tarixi"ni çapa hazırlayıb. Əlbəttə, məsələ heç də cildlərin, yaxud yazılan ədəbiyyatşünaslıq monoqrafiyalarının, məqalələrinin sayında deyil, onun keyfiyyətindədir. Deyə bilərəm ki, keyfiyyət baxımından da bugünkü ədəbiyyatşünaslıq yeni bir mərhələyə daxil olub. Bu mərhələnin əsas xüsusiyyəti problemlərə siyasi, ideoloji deyil, elmi cəhətdən yanaşılması və qiymətləndirilməsidir". Professorun sözlərinə görə, ədəbiyyatşünaslığın tədqiqat coğrafiyası və yayılma arealı da genişləniib. Belə ki, indi ədəbiyyatşünaslıqla bağlı fundamental tədqiqat əsərləri yazılır: "Çox ciddi ədəbiyyatşünaslarımız var. Burada ad çəkməyəcəm, son illərdə dərc edilən məqalə və monoqrafiyalar mövzusu, problematikası və elmi səviyyəsi baxımından tamamilə standartlara cavab verir. Bəs elə isə nədən yaxşı ədəbiyyatşünaslıq əsərlərinin yazılmaması ilə bağlı heç də əsassız olmayan söhbətlər ortaya çıxır? Çünki bu gün mətbuat və elmi məcmuələr çoxdur, ona görə də burada çoxlu elmi və orijinal olmayan, bir-birini təkrar edən, bəzən kopyalanan məqalələr də dərc edilir. Tutaq ki, bir alim ildə necə 20 məqalə yazsa, gənc alim yazır ki, keçən il 20 məqaləm dərc edilib. Halbuki bir alim üçün ildə 3-4 məqalə də kifayət edir və belə də olmalıdır. Deməli ki, bu məqalələr içində problematik, elmi və orijinal məqalə yoxdur. Nəticədə bu məqalələr, kitablar bolluğunda elmi məqalələr itib-batır və bu cür söhbətlər ortaya çıxır". Ədəbiyyat nəzəriyyəsinə gəldikdə isə, B.Əhmədov hesab edir ki, bizdə doğrudan da çağdaş tələblərə cavab verən ədəbiyyat nəzəriyyəsi yoxdur: "İndiyədək yazılan ədəbiyyat nəzəriyyələrinin hamısını qarşısına qoyub kiçik bir təhlil aparsan, bunu aydın görürsən. Bu da təbiidir, çünki bizdə indiyədək nəzəri məktəblər də olmayıb, sırf nəzəriyyəçi alim (özünün nəzəriyyəsi olan!) yetişməyib. Bizim bir əlacımız var, dünyada dərc edilən ədəbiyyat nəzəriyyələrini tərcümə etmək və tələbə və magistrələrə öyrətmək. Yalnız ondan sonra bizdə yaxşı ədəbiyyat nəzəriyyəsi kitabları yazıla bilər".

FUNDAMENTAL İŞLƏR GÖRMƏLİYİK

Ədəbiyyatı ədəbi proses olmaqla yanaşı, həm də ideoloji proses adlandırılan professor Buludxan Xəlilovun fikrincə, ədəbiyyatı öyrənən elm - ədəbiyyatşünaslıq və ədəbiyyat nəzəriyyəsi ədəbiyyata köklənən vacib sahələrdir. Belə ki, ədəbiyyat zənginliyi ədəbiyyatşünaslıq və ədəbiyyat nəzəriyyəsinə qidalandıra bilər. Bu baxımdan ədəbiyyatın zəngin tarixi vaxtla bizə "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" kitablarını yazdırmaq üçün böyük faktlar verib: "Sovet dövründə mövcud olan "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları", bəzən "Ədəbiyyatşünaslığa giriş" fənləri, bəzən daha yuxarı kurslarda keçirilən "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" fənləri çox kamil, mükəmməl, ədəbiyyatımızın nəzəri, elmi, texniki əsaslarını, ideoloji tərəflərini, məzmun və formasını, ədəbiyyatın xüsusiyyətlərini tam əks etdirən dərslilər olub. Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra müstəqillik əldə etdik. Təbii ki, yeni yazılan əsərlərin məz-

dayanırdı. Müstəqillik dövründən sonra "Ədəbiyyatşünaslığa giriş" və "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" yarandı. Ancaq onlar irəli gedə bilmədilər. Həmçinin ədəbiyyatımızın nəzəri problemlərini də irəli apara bilmədilər. Hətta ədəbiyyatımızın mövcud nəzəri problemlərini saf-çürük etməyi bacarmadılar. Eləcə də ədəbiyyatşünaslığımızın problemlərini, perspektivlərini analiz edə bilmədilər. Ona görə də bu gün nə birinci kursda tədris olunacaq "Ədəbiyyatşünaslığa giriş" dərsliyimiz var, nə də son kursda tədris olunacaq "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi". Amma ayrılıqda müəllimlərin kitabları var. Onlar da sovet dövründə barmaqla göstəriləcək dərslilərlə müqayisə oluna bilmir. Çünki o dərslilər zamanın bütün tələblərinə cavab verir və ədəbiyyatın reallıqlarını ortalığa çıxara bilirdi. Həmçinin tələbəni ədəbiyyatşünaslıq və ədəbiyyat nəzəriyyəsi baxımından hazırlayırdı". B.Xəlilov hesab edir ki, bu işə milli təfəkkür və milli-konseptual baxımdan yenidən yanaş-

yat nəzəriyyəsi" dərslilərinin yaranmasına xidmət edə bilmədi. Mənə elə gəlir ki, biz bu istiqamətdə fundamental işlər görməliyik". Professor hesab edir ki, bu istiqamətdə ali məktəbdə təcrübəsi olan ədəbiyyatşünaslarla Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda çalışan ədəbiyyatşünasların birgə əməkdaşlığı yaranmalıdır: "Yeni Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda çalışan əməkdaşlar onun elmi əsaslarını təhlil etməli, onun metodik, tədrisə necə gəlmə, tələbəyə necə öyrədilmə tərifinə diqqət etməli, hansı materialı tələbənin necə qavramasını duymaq şərti ilə ali məktəbdə çalışan ədəbiyyatşünasları onu cılamalıdır. Bu, birgə həyata keçirilməlidir. Mənə elə gəlir ki, bu kitablar bu gün bizim ali məktəb tələbələrini, "Ədəbiyyatşünaslığa giriş" və "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi"ni tədris edən fakültələrimiz üçün hava və su qədər lazımdır. Nə üçün Pənah Xəlilovun, Mikayıl Rəfilinin vaxtla mövcud olan dərslilərini biz qəbul edirdik? Çünki onlar prinsipləri tələbənin zöv-

"Ədəbiyyatşünaslıq" və "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" yeni dövrdə

Müvafiq əsərlərin yazılmaması ilə bağlı söhbətlər niyə ortaya çıxır?

mun və ideologiyası dəyişməyə başladı. Yaranmış ictimai-siyasi vəziyyət bəzən ədəbiyyat tarixinin özünə qisqanc münasibətlər yaratdı. Hətta bəzən ədəbiyyat tarixində mövqə tutmuş ədiblər, şairlər vaxtla ideologiyanın təsiri altında təzyiq və tənqid olunduqları, ədəbiyyatşünaslığa və ədəbiyyat nəzəriyyəsinə material verdikləri üçün yeni milli ideologiyaya baxımdan onlar təzyiq və təhdid olunanda bəziləri ədəbiyyat sahəsindən uzaqlaşmağa başladılar. Təbii ki, onlar ədəbiyyatşünaslıq üçün də, ədəbiyyat nəzəriyyəsi üçün də material vermədilər. Beləliklə, müəyyən obyektiv səbəblər yaranmağa başladı ki, bu səbəblər bizim vaxtla sovetlər dövründə yaranan "Ədəbiyyatşünaslığa giriş" və "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" dərsliləri səviyyəsində dərslilərin yaranmasına maneçilik göstərdi. Həmin dərslilərin yaranmasında bir növ tərəddüdlər mərhələsi başladı". Filoloqun sözlərinə görə, keçmiş dövrdə yazılmış "Ədəbiyyatşünaslığa giriş" və "Ədəbiyyat nəzəriyyəsi" kitablarındakı materialların bir qismi, ədəbiyyatla bağlı verilmiş faktlar ədəbiyyata söykəndə sovet ədəbiyyatına gedib çıxırdı və həmin dövrün ədəbiyyatının ideologiyasını əks etdirirdi. Müstəqillik dövründən sonra isə bu istiqamətdə sıfırdan başlamalı idilər. Bu da zəhmət tələb edən iş idi: "Axı bu zəhmətə qədər ənənə var idi. Bu zəhmətə qatlaşmaq üçün alim cəfəşliyi, milli təfəkkür istiqamətində yanaşma, milli konseptual prizmadan məsələni həll etmək ədəbiyyatşünas alimlərin qarşısında ciddi vəzifə kimi

maq lazımdır. "Bunun üçün hətta bizim ədəbiyyat tariximizdə mövqə tutmuş ayrı-ayrı ədiblərimizin, şairlərimizin yaradıcılığını yenidən təhlil etməliyik. Orta məktəblərdəki ədəbiyyat dərslilərinə kimlərin yer alması məsələsinə fikir verməliyik. Bu, bizim ədəbiyyat tariximizin müstəqillik dövrünə qədərki mərhələsi ilə bağlıdır. Müstəqillik dövründən sonra Azərbaycan ədəbiyyatında qəribə meyillər başladı. Bir qrup meyillər postmodernizm ədəbiyyatını yaratmaq istədi. Bir qrup meyillər az qala Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini inkar etməyə çalışdılar, hətta Məhəmməd Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Rəsul Rza, Səməd Vurğunun yaradıcılığına qarşı çıxdılar. Bu meyillərin özü ədəbiyyatşünaslarımızın, ədəbiyyat nəzəriyyəçilərimizin özünü çəşirdi. Onlar "Görəsən, müstəqillik dövründəki ədəbiyyatımıza hansı istiqamətdə yanaşmaq lazımdır?"- deyə tərəddüddə qaldılar. Hansı ki, ədəbiyyat nəzəriyyəçisi ilə ədəbiyyatşünas ədəbiyyatı təhlil edən adamdır. Hansı meyllərdə olmağından asılı olmayaraq, onun potensialı və imkanları çatmalıdır ki, ədəbiyyatı təhlil etsin və onun inkişaf istiqamətlərini müəyyənləyirsin". Filoloq təəssüflə bildirir ki, müstəqillik dövründə son ədəbiyyatşünaslarımız və ədəbiyyat nəzəriyyəçilərimizin xeyli bir hissəsi bunu müəyyən edə bilməyiblər: "Baxmayaraq ki, ədəbiyyatşünaslığa giriş dərsliləri yarandı, amma onlar meyara çevriləcək kitablar ola bilmədi. Ədəbiyyatın özü fundamental "Ədəbiyyata giriş" və "Ədəbiyyat

qünü oxşaya-oxşaya, ədəbiyyatşünasların, ədəbiyyat nəzəriyyəçilərinin tələbatını ödəyə-ödəyə yazmışdılar. Bu baxımdan bu boşluğun aradan qaldırılması zamanın tələbidir". Professorun fikrincə, ümumiyyətlə, humanitar sahədə bir sıra dərslilərimizin yazılmasına böyük ehtiyac var. Belə ki, düşüncələr, ideologiyalar dəyişib: "Hesab edirəm bu sahədə xüsusi layihələrə ehtiyac var. Birgə layihələr əsasında həmin kitablar yazılmalıdır. Hər il alimlərimiz elmi-tədqiqat əsərləri yazırlar. Bəzən elə əsərlər yazılır ki, onların praktikaya tətbiqi yoxdur. Ali məktəbdə müəllimlər bu əsərləri elmi iş kimi götürüb cılamalıdır. Həm də bunlar bir nəfərin qələmindən çıxmamalıdır, kollektiv əməyin məhsulu olmalıdır. Bu dərsliləri yazandan sonra elmi ictimaiyyətin müzakirəsinə vermək lazımdır. Qoy təkmilləşsin, cılalansın və sanballı dərslilər ortaya çıxsın". Professor bildirir ki, hazırda tələbələr, abituriyentlər ədəbiyyatşünaslıq və ədəbiyyat nəzəriyyəsi deyəndə köhnə kitablardan yapışırlar: "Halbuki o köhnə kitablardakı ədəbi materiallar, ideologiya köhnədir. Onların yeniləndirilməsi vacib məsələlərdir. Hesab edirəm ki, humanitar düşüncə üstün olmaqla millətin milli düşüncəsinə daha da inkişaf etdirmək mümkündür. Həmin dərslilər isə ədəbiyyatşünas kimi formalaşacaq insanların, gənc kadrların stolüstü kitabı olmalıdır. Zaman artıq bunu bizdən tələb edir".

Tərənə Məhərrəmov